

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

Юрій Мицик

●

З ЛИСТІВ ВАСИЛЯ ДУБРОВСЬКОГО ДО МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА (ОГІЄНКА)

Ім'я відомого українського історика і громадського діяча Василя Дубровського (1897-1966) не потребує спеціальних рекомендацій. Варто нагадати тільки деякі факти його біографії. Отже, вчений народився на Чернігівщині, у 20-х роках викладав у Чернігівському та Харківському інститутах народної освіти, внаслідок несправедливих звинувачень був заарештований, потрапив до сталінських концтаборів (1934-1937 рр.), чудом вижив, після чого працював у різних місцях. Під час гітлерівської окупації брав участь в українському русі, очолював харківську «Просвіту», був змушений емігрувати на Захід, спочатку - до Німеччини, потім - до США. Його науковий доробок потроху повертається на материкову Україну, про що свідчать, наприклад, і публікації на сторінках «Сіверянського літопису»⁽¹⁾. Але емігрантський період життя вченого, особливо його перший період, і досі багато в чому непрояснений.

Нам вдалося попрацювати в архіві митрополита Іларіона (Огієнка) (1882-1972) - видатного українського наукового і церковного діяча. Як окремих фонд дане зібрання зберігається у Архіві Консисторії Української Православної Церкви у Вінніпезі (Канада). Значне місце серед матеріалів фонду належить кореспонденції митрополита, переважно повоєнного часу (через воєнні лихоліття чимало матеріалів його особистого архіву загинули або пропали у Києві, Варшаві та Холмі). Значна частина даної кореспонденції нині готується нами до друку окремим томом, хоча листи деяких персоналій були видані в наукових часописах⁽²⁾. Завершується підготовка до друку і дуже цінної кореспонденції, що стосується В. Дубровського. Отже, збереглося понад 30 листів, писаних В. Дубровським, інколи і членами його сім'ї, до митрополита Іларіона у 1946-1956 рр., а також чернетки окремих листів-відповідей митрополита. Відзначимо, що вперше Дубровський, за його ж власними словами, ознайомився з творами митрополита, тоді ще проф. Івана Огієнка, у 1917 р. і вже з того часу став глибоко поважати цього вченого. Особисте знайомство відбулося у др. пол. 1944 р. в Криниці - одному з центрів Лемківщини (нині - у південно-східній Польщі), де тоді перебували чи не весь єпископат УАПЦ і багато українських біженців. Пізніше митрополит Іларіон дістався до Швейцарії, жив там у 1945-1947 рр. і до нього листовно звернувся Дубровський. З того часу між ними зав'язалось інтенсивне листування.

Дана частина архіву митрополита Іларіона приваблює до себе уже досить значним своїм обсягом. Листи В. Дубровського є надзвичайно цінним джерелом до історії української повоєнної еміграції, котра в дуже тяжких умовах існувала в таборах для біженців та «ДіПі» (переміщених осіб) у західній частині повоєнної Німеччини (у даному випадку у зоні окупації США). Відомо, що Дубровський був дуже активним діячем УАПЦ, причому тієї, яка підтримала Ашафенбузький з'їзд 1947 р. і утворила УАПЦ (Соборноправну) (тоді частина вірних УАПЦ - прихильників покійного київського митрополита Василя Липківського виступила проти ієрархії УАПЦ 1942 р., політика

яких призвела до тяжкої кризи в лавах Церкви). Його листи змальовують церковну ситуацію в середовищі української еміграції, проливають світло на причину конфліктів та непорозумінь в її середовищі, тяжке становище емігрантів, які постійно перебували під загрозою примусового вивезення на «родіну». Саме тоді зав'язалось дуже інтенсивне листування між митрополитом Іларіоном та В. Дубровським, котрих об'єднувала глибока віра в Бога, вірність православ'ю, а також спільні наукові заняття, громадсько-політичні погляди, прагнення допомогти українським емігрантам-скитальцям. Щоправда, митрополит Іларіон не був згодний не тільки з політикою вищих ієрархів УАПЦ 1942 р., але й УАПЦ 1921 р., з певною дистанцією ставився і до УАПЦ (с). Все це відбилосся на сторінках листування.

В. Дубровський, без сумніву, мав талант письменника і яскраво описував сучасні йому події, дохідливо, нерідко в публіцистичній манері викладав свої думки. Тому його послання читаються й нині із значним зацікавленням. Важливу інформацію для себе в них знайде й історик, і літератор, й українознавець, зрештою і той, хто цікавиться історією Чернігова та Чернігівщини. Досить прочитати опис Дубровським конфесійної ситуації у Чернігові 20-х років ХХ ст. (див. лист № 23). З огляду на дуже великий обсяг кореспонденції ми наводимо тут лише першу за хронологією частину листів Дубровського (1946-1948 рр.), пропускаємо також листи-відповіді митрополита Іларіона за одним винятком. У подальшому плануємо навести на сторінках «Сіверянського літопису» другу частину листів ученого. Через брак місця обмежуємося також мінімальним коментарем. Збережено в основному авторський правопис.

Примітки:

1) Див., наприклад, публікацію частини спогадів В. Дубровського: В.Дубровський. Уривки зі споминів //Сіверянський літопис. - 2000. - № 6. - С. 145-150.

2) Див.: Мицик Ю. Листи Б.Жука до митрополита Іларіона (Огієнка) // Сіверянський літопис. - 2005. - № 1. - С. 98-112; Мицик Ю. З листування митрополита Іларіона (Огієнка) і Ганни Наконечної // Мандрівець. - 2005. - № 1(54). - Січень-лютий. - С. 31-44 .

* * *

№ 1

1946, жовтня 10.

«10.10.1946

Ваше Високопреосвященство!

З щирою радістю довідався я від одного нашого громадянина, якому Ви писали, про те, що Ви одужали після тяжкої хвороби. Отже, вітаю Вас з одужанням і бажаю Вам надалі доброго здоров'я і сил для успіху Вашої праці на щастя українського народу.

В наші часи УАПЦ має особливе значення для нас і для всього народу нашого, особливо в неволі сущого. Тому ми всі, вся наша громадськість, сподіваємося, що всі наші українські ієрархи знайдуть спільну мову поміж себе і скріплять своїм союзом єдність УАПЦ. Бо треба починати будувати єдину націю і єдину державу на духовній ділянці також, тепер, тут, а не в майбутньому, реально, а не в мрії. Суперечки минулого хай залишаться в минулому. Передбачуваний приїзд сюди архієпископа Теодоровича і його бажання йти на зустріч тому, що від нього бажають для мети єднання, - здається запорукою доброго успіху.

Ми сподіваємося, що Ви, наш відомий патріот і духовний провідник, перебуваючи в країні, звідки є добрі зв'язки з усім світом, зробите з свого боку все потрібне і можливе за умовин часу для рятування нашого народу. Це, на нашу думку, є:

1) акція для припинення терору в Великій і Західній Україніх і допомога нужденному населенню там - моральна, правова, матеріальна;

2) захист вільної частини Української Нації на еміграції в Європі від примусової репатріації і влаштування її на стале місце життя і праці;

3) продовження консолідації наших патріотичних національних сил, яка єдина може дати нам спроможність використовувати на міжнародному форумі ті можливості обстоювання української справи, що їх дає нам поточний момент.

Не втрачаю надії побачитися з Вами в близькій будучині. На все добре. Дай, Боже, витримати!

Прошу Вас молитися і за мене грішного.

З правдивою до Вас пошаною

Василь Дубровський
10.Х.1946.».

(Автограф. Наприкінці листа проставлено штампелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 25 ОСТ. 1946 р.» і написано його ж рукою: «І відписав 25.Х»).

№ 2

1946, грудня 10.

«10.ХІІ.[19]46

Ваше Високопреосвященство,

Дорогий Владико!

Ваш лист з 26.Х.[19]46 дав багато мені до передумування. Тому я не мав моральної спроможности одразу відповісти Вам. Прошу мені за це пробачити.

Я думаю, що як є єдиною Українська Нація, так єдиною є й Українська Православна Автокефальна Церква. Не може бути двох Укр[аїнських] Авток[ефальних] Правосл[авних] Церков, бо цього не вимагає ні дух нашої Нації, ні потреби нашої Віри. Тому всі наші українські православні ієрархи-автокефалісти належать до єдиної УАПЦ, незалежно від міри усвідомлення ними цього факту і поза тими особистими розбіжностями, що є або можуть бути поміж ними. Людське в відносинах діячів Церкви то є тимчасове і короткоминуше, але спільнота духовна Церкви є вічна і незмірно вища, і тому все людське - скоро минеться і не варте уваги, а вічне залишиться.

Тому і Ви, дорогий Владико, славний Учитель нашої Віри і патріот нашої Нації є в складі УАПЦ силою Вашого Духа і Чину, незалежно від того, бажається чи не бажається цього кому-небудь, хоч би й найдостойнішому. Поліпшення ж особистих людських взаємин є річчю завжди бажаною і цілком приступною для всякого, хто має добру волю до цього. Ці двері широко розчинені для кожного, хто їх бачить і хоч ними увійти до порозуміння.

Те, що Ви написали ген[ералу] Садовському, навряд чи зможе стати відомим ширшому громадянству з певних причин. Принаймні, я не сподіваюся цього для себе і не наважуся звернутися до нього для перечитання Вашого протесту (як Ви радите мені), бо це визначило б пояснити йому, що Ви мені писали. Тому, якщо вважаєте це за потрібне, то я просив би Вас надіслати мені копію цього протесту Вашого для моєї правдивої інформації.

Гідна Вашого подиву й пошани Ваша релігійно-навчительська й культурно-освітня праця для нашого Народу! В цьому Ви не маєте собі рівних і навіть подібних. Велика Вам слава і подяка за це буде і тепер і во віки віків! У зв'язку з цим підношу перед Вами дві пропозиції.

Перша. Нам вже потрібен Патерик УАПЦ. Наша Церква має вже силу мучеників-ієрархів, священнослужителів і мирян. Подвиг мучеництва за віру - то є напевно найвеличніший і найпереконливіший з подвигів. Кров'ю цих мучеників вже затверджено нашу Віру і Церкву нерухомо во віки. Але нарід бажає і має право знати про чин наших мучеників, а ми в суєті буденній забуваємо про цю насущну потребу Души Народної. Тому треба тепер же, поки не забулося, поки живі жерела - свідки не вичерпалися, - почати складання й друкування житій цих мучеників УАПЦ. Згодом те, що визнається пробою часу і всенародної опінії найдостойнішим, увійде до майбутнього Патерика УАПЦ. В цьому ділі, дорогий Владико, потрібне Ваше мудре керівництво, авторитет імені і здібності організатора й письменника.

Друга. Серед нашої людності інстинктивно відчувається тяга до містико-символічного осмислення явищ нашого буйного подіями, переживаннями і візіями життя. Такий є стрій души нашого народу. Після Сквороди-Гоголя, Достоевського, - за новітнього часу ми маємо геніального символіста-драматурга Миколу Куліша, незрівнянного філософа, драматурга Ів[ана] Кочергу, візіоністів - В. Липинського, Юр[ія] Липу, В. Шаяна, Л. Биківського і т. ін.

Одночасно з оновленням нашої Віри - православний обряд УАПЦ в рідній мові - втрачає ветхі ризи московського шаманства і все більше одухотворяється, - це вже не механічний обряд, а містерія души українського народу. Це живо відчувається в натовпі молящихся в наших церквах. Отже, прийшов час для відновлення традиційних

українських містерійних вистав на біблейські й євангельські сюжети. Клясичні українські містерії XVII - XVIII ст. вже застаріли своєю мовою, формою і системою уявлень. В нові міхи нового життя XX ст. треба влити нове вино нових творів містерійної драматургії. Дорогий Владико! Ви богослов, вчений мислитель і поет. Тому Ваше перо найкраще могло б наситити стравою містерійною спраглу душу вільної частини нашої Нації.

Людське є завжди людським, а небесне є во всі часи небесним. Тому і в містерії про многострадального Іова, написаній в системі образів і понять нашого часу і нашою мовою - наші люди пізнають самих себе, свої страждання і свої надії спастися через тверде і непохитне терпіння. Містерійні вистави, влаштовані нашими парафіяльними громадами на еміграції, були б тією могутньою моральною підпорою, що піднесла б Дух нашого Народу догори. Для поета-богослова, автора українських містерій, потрібна ще співпраця широго українського композитора. Адже, в містерії конечно потрібні хори, соло співи, дуети і т. ін. Чи не надався б до цього проф. Нестор?

Не сумніваюся, що започаткувавши це діло, Ви змогли б об'єднати навколо себе в цій творчій акції ціле гроно відданих співробітників: поетів-лібретистів, компонистів і хормейстерів. Гадаю, що й друкування таких релігійно-моральних музичних драм було б в Швейцарії легше, ніж де-інде.

На все добре. Дай, Боже, витримати!

Прошу Ваших молитов за мене, грішного.

З правдивою пошаною до Вас

Вас[иль] Дубровський

(Автограф. У верхньому лівому куті рукою митрополита Іларіона написано: «Відписав 25.XII»).

№ 3

1947, до 18 січня.

«Ваше Високопреосвященство,
дорогий Владико!

Вітаю Вас з Новим Роком і наступним святом Різдва Христова і бажаю Вам доброго здоров'я, сил і успіхів у великих і патріотичних ділах Ваших!

Вірю, що по молитвах Ваших і всього нашого народу дасть Господь Бог нам наступний рік щасливішим, ніж був рік попередній!

Надіслав Вам просторого листа 10 грудня, в якому почасти відповідав на репліки Вашого останнього листа, а почасти висував нові теми листування - 1) щодо «Патерика» УАПЦ і 2) щодо нових містерій для вірних УАПЦ. Чи дійшов цей лист до Ваших рук? Найцікавіше було б для мене почути особисто Вашу думку, але обставини є обставинами і тому доводиться переборювати простір листами.

Проте не втрачаю надії, що в наступному році дасть мені досить Бог побачитися з Вами особисто і втішитися з розмови з Вами. Недавно мені подарували Новий Заповіт Вашого перекладу. Це було мені особливо приємно, бо - як Ви пригадуєте - ще при особистій зустрічі з Вами вперше я побачив цей Ваш переклад Св[ятого] Письма, захопився його прекрасною мовою і бажав і собі його мати.

За бажанням моїм це тепер мені й сталося, чому я вельми радий.

На все добре. Дай, Боже, витримати!

З правдивою до Вас пошаною

Вас[иль] Дубровський».

(Автограф. У правому верхньому куті першої сторінки листа написано рукою митрополита Іларіона: «Отримав 18.I.1947. Відписав 20.I.[19]47»).

№ 4

1947, березня 12.

«12.III.[19]47

Ваше Високопреосвященство,
Дорогий Владико!

Прошу пробачення, що так довго не писав Вам. Єдиною причиною цього було те, що я не міг вишукати шляха, як допомогти Вам, і мені було соромно писати Вам, не зробивши того, що я відчував своїм обов'язком. Напевно, Ви знаєте, як тяжко - власне, неможливо - зробити переказ грошей з цих «зон» до країни, де Ви мешкаєте. Тому ті

кошти, хоч і невеликі, що ми їх зібрали для допомоги Вам, лежать втуне, бо вони в німецьких марках, що не є міжнародньо вживаною валютою і не обмінюються на інші гроші. Тому шукатимемо і далі всяких інших способів допомогти Вам. Між тим відмовчування моє на Вашого ласкавого листа - стало мені самому далі нестерпним, бо ця мовчанка могла дати підставу Вам для негарної думки про мене. Прошу зрозуміти мене правдиво.

З того списку Ваших творів, що його Ви надіслали мені в Вашому листі, наше громадянство найбільше зацікавилось такими темами:

- 1) «Українська Церква і наша культура»;
- 2) «Духовенство в повстанні Богдана Хмельницького»;
- 3) «Українська Церква в час Руїни»;
- 4) «Українська Церква в гетьманування Івана Мазепи»;
- 5) «Поділ Християнської Церкви і необхідність її поєднання»;

Зацікавленість ця має практичний вияв в тому, що наша Видавнича Комісія висловила радо за те, щоб видати зазначені Ваші твори своїми засобами тут, в наших «зонах». Бо тематика цих творів свідчить про те, що вони здалися б для морально-патріотичного піднесення духу нашої людності на чужині.

Отже, мені доручили звернутися до Вас з проханням передати нашій Видавничій Комісії для видання ті з зазначених Ваших творів, що Ви визнали б за потрібне, а також написати нам про бажані для Вас авторські умови.

Рукописи просив би Вас надсилати найкраще на адресу*, що є зазначеною на цьому конверті, - бо наше таборове життя є дуже плінним, а до того ж трапляються тут і багато приватних цензорів-аматорів.

Бажаю Вам доброго здоров'я і сил. Дай, Боже, витримати!

З правдивою до Вас пошаною

Василь Дубровський.

* На Пастернака № 442"

(Автограф. Наприкінці листа проставлено штемпелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 25 MARS 1947 р.», а у верхньому лівому куті першої сторінки листа написано його рукою: «одержав і відписав 25.III.1947»).

№ 5

1947, квітня 6.

«Ваше Високопреосвященство, дорогий Владико!

Христос Воскресе!

Вітаю Вас з Великоднем і бажаю Вам доброго здоров'я, сил і успіхів в світлих ділах Ваших!

Писав Вам в останнє 11 березня, запитуючи, між іншим, Вашої згоди на видрукування тут, заходами нашого громадянства, деяких Ваших творів з числа тих, що перелік їх Ви колись надіслали мені. Чи одержали Ви цього мого листа?

Наше громадянство збрало деякий фонд на допомогу Вам, але відсутність можливості переказу грошей поки що перешкоджає нам довести ці кошти до Вашого розпорядження. Шукаємо інших шляхів для допомоги.

Хай Вас Бог береже для добра нашого народу і його Св[ятої] УАП Церкви!

З правдивою пошаною до Вас

Вас[иль] Дубровський

6.IV.1947".

(Автограф. На початку листа, у верхньому лівому куті його першої сторінки проставлено штемпелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 25 AVR 1947 р.», а у верхньому правому куті першої сторінки листа написано його рукою: «21.IV.[19]47 відписав»).

№ 6

1947, квітня 22-24. - Герсфельд. - Витяг з протоколу засідання Ініціативної групи Єднання УАПЦ.

«Витяг з протоколу № 5 засідання Ініціативної Групи Єднання УАПЦ формацій 1921 - 1942 рр., що відбулося в Герсфельді - Німеччина 22-24 квітня 1947 р. № 5 літ[ера] «А».

Ухвалили: 1) Пропозицію Його Високопреосвященства Митрополита Іларіона внесену через п[ана] професора Дубровського В.В. щодо друку його творів. А саме: «Українська Церква і наша культура», «Поділ Христової Церкви і необхідність її поєднання», «Духовенство в повстанні Богдана Хмельницького», «Українська Церква в час Руїни», «Українська Церква в гетьманування Івана Мазепи», - прийняти.

2) Погодитись на виплату авторського гонорару 20% з суми вартісти випущених з друку книжок, в кількості виходячи з місцевих можливостей реалізації за їх номінальною ціною.

3) Беручи до уваги сучасні поштові зв'язки, просити Його Високопреосвященство Митрополита Іларіона кожен свою працю-рукопис надсилати нам для друку окремо і то після підтвердження про одержання попередньої.

4) Просити п[ана] професора Дубровського В.В. і голову Ініціативної Групи Єднання п[ана] Гарашенко І. С. повідомити Його Високопреосвященство - Митрополита Іларіона про згадану постанову, а також дати пояснюючу відповідь по змісту останньої частини листа Його Високопреосвященства.

Оригінали за належними підписами:

Секретар протокольної частини

Ініціативної Групи Єднання - Задерій.»

(Рукописна копія, завірена підписом секретаря).

№ 7

1947, травня 3.

«3.V.1947

Ваше Високопреосвященство, дорогий Владико!

На Вашого листа з 25.III.[19]47 я не міг відповісти Вам одразу, тому що потрібно було, щоб наше церковне громадянство могло ознайомитися з запропонованими Вами умовами і запитаннями та усталити свою думку щодо цього. Це сталося на нараді Ініціативної групи єднання з УАПЦ 22-24.IV. Між тим я одержав і наступного Вашого листа з 21.IV.[19]47, за ласкаві висловлювання в якому до мене широко Вам вдячний. Також дякую Вам красенько за надіслану Вашу поему «Марія Єгиптянка».

Думку нашого громадянства щодо Ваших пропозицій Ви можете побачити з доданого при ньому витяга з протоколу № 5, літ[ера] «А» - саме щодо Ваших видавничих пропозицій. З свого боку, можу пояснити Вам, що згадана Ініціативна група (тимчасова назва для переходового моменту) складається з тої частини нової еміграції з Великої України, що діяльно відбудовувала Українську Автокефальну Православну Церкву, терпіла за це кари, ув'язнення й заслання і чудом Божим врятувалася від смерти на Соловках, Далекому Сході тощо. Всі ці люди, що брали і беруть участь у громадянському русі відродження нашої національної Церкви, глибоко і цілком широко шанують Вас, вважають Вас найбільшим діячем Української Церкви після блаженної пам'яті великих митрополитів Петра Могили і Василя Липківського, які вели свій нарід і яких нарід возносив і возносить, як своїх національних Пастирів. Тому прошу Вас мати до цих працівників руху відродження Української Церкви - вірних мирян її - повне довір'я, як до людей взагалі добродійних, без всякого лукавства, відданих своїй патріотичній і святій ідеї, і насправді прихильних до Вас.

Видавництво цієї групи вже видало тут для освідомлення православних українців такі книжки:

1) «Діяння Собору УАПЦ 1921 р.»

2) Д. Святогірський «Головні засади УАПЦ»;

3) Архієпископ Ів[ан] Теодорович «Благодатність єрархії УАПЦ»

4) В. Чеховський «За Церкву, Христову громаду, проти царства тьми».

Деякі твори є тепер в різних стадіях друку. Коли я поінформував чільних діячів цієї групи, а між іншим і Ів[ана] Степ[ановича] Гарашенка, про реєстр Ваших творів, - то вони висловили добре бажання зайнятись друкуванням їх на власні кошти, знаючи, наскільки публікація Ваших творів потрібна і корисна для всіх...»

(Автограф.)

№ 8

1947, до 9 травня.

«[...]православних українців. Тоді я написав Вам про таке бажання наших громадян видати п'ять згаданих в моєму попередньому листі Ваших церковно-історичних праць. Тепер від Вашого рішення і фактичної надсилки рукописів або хоч би одного рукописа залежить практичний хід справи.

Щодо Вашої пропозиції організувати в Німеччині філію Вашого видавництва «Наша культура», - то була така опінія, що для цього діла доцільно було б, щоб було закладено приватне видавниче товариство, що й могло б зайнятися виданням різноманітних і високоцінних серій книжок Ваших холмських видань.

Вістка про Ваш передбачуваний виїзд на Афон є для всіх несподіванкою. Нам здається, що Українській церкві, яка так трудно відроджується, ще дуже потрібна Ваша діяльна участь. Проте, не уявляючи Ваших плянів у всій широчині їх, не наважуюся передчасно заперечувати доцільности цього спрямування.

Бажаю Вам доброго здоров'я. Дай, Боже, витримати!

Прошу Ваших молитов за мене, грішного.

З правдивою до Вас пошаною

Вас[иль] Дубровський

P.S. Рукописи й листи Ваші прошу мені надсилати на адресу:

Dipl. Ing. Pasternak f.w.w.

Frankfurt/M.

Jakob Schiffstr. 17, b. Erker

Це тому, що таборове життя не є цілком певне, особливо під час, коли табори може будуть розформуватися. Між тим було б дуже небажаним, щоб будь-який Ваш лист, а тим паче рукопис, загубився б, в разі якого-небудь мого несподіваного переміщення. Згаданий же пан завжди збереже те, що йому буде надіслано, і доставить мені.

В.Д[убровський].

(Автограф. Наприкінці листа проставлено штампелями митрополита Іларіона: «+Іларіон, Митрополит Холмський і Підляський» та «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 9 МАІ 1947 р.». Підкреслені фрагменти є підкресленими олівцем рукою митрополита Іларіона).

№ 9

1947, червня 17. - Франкфурт-на-Майні(?).

«17.VI.1947

Ваше Високопреосвященство,

Дорогий Владико!

Ваші щирі листи завжди дають мені дуже багато для думання. Особливо замислився над Вашим листом з 9.V.[19]47. Тому я довго не міг наважитися, що думати мені про Ваші думки і що відповісти Вам і як, щоб Ви мене зрозуміли. Я пишу Вам так само одверто, як і Ви пишете. Тому я ще раз тверджу Вам, що наше громадянство дуже високо і широко шанує Вас, як Ви того справедливо заслужили. Ми дуже жалкуємо, що Ви на самоті і що Вас нема серед нас. Тому ми вже не можемо прийняти закиду в анархічності, бо ми хочемо, щоб наші праведники, особливо Пастирі духовні, вели нас шляхом спасіння. На жаль, або ми не розуміємо досить ясно, чого хочуть і куди ведуть нас Пастирі, або вони не розуміють наших бажань і сподівань. Можливо і Ви зазнали того, що ми зазнаємо тепер. Тому Ваше горе - наше горе. Ми хотіли б допомогти Вам. Але як? Ми самі тепер в стані позаправних, гнаних неповноцінних людей. Я ніколи ще не скаржився Вам на наші злоби дня. Тепер і я хочу поскаржитися Вам і просити Вашої втіхи і молитви за нас.

Багато разів наш Герфельдський табір зазнавав різних неприємностей, про які писалося навіть в заокеанських газетах. Нарешті, цією весною трохи ніби заспокоїлося. Проведено було в травні спокійно і успішно перевибори органів самоврядування. Негайно після цього наступила акція розформування цього табору. Завтра частину людей мають вивести до Корнбергу - недалеко від нас, а решту - до Mochehof у недалеко від Каселя. Відомо, що останній притулок - то є дуже злиденний табір кол[ишніх] остарбайтерів. І неясно, чим ще кінчиться ця пертурбація. Ви не можете собі уявити, як ці часті, постійні хвилювання відбиваються зле на здоров'ї наших людей. За що такі

повсякненні смикання? Чому, нарешті, не дадуть можливості де-небудь остаточно поселитися і жити і працювати спокійно во славу Богу і на добро людям? Моя дружина, жінка дуже терпляча і витривала, і та, нарешті, не раз казала вже мені, що не може так довго витримати. А діти наші ростуть зденеровані і пригнічені. Отже і у нас, громадян і світських людей, є печалі і тяжкі гризоти. І слово втіхи від Пастирей, що взяли на себе тягар Хреста цього, - для нас особливо потрібне в цей страшний і лукавий, як Ви пишете, час. Я прошу вас зрозуміти нас, як це Ви один можете за своїх досвідом науковим і життєвим.

Не лайте нас анархістами, - кожен з нас боліє думкою за неполадки церковні і світські. Кожна людина шукає виходу, як сама найліпше то розуміє. Потрібний чийсь сильний світільник духа, щоб освітив малим сим людям шлях їх на рівне, справедливе добро.

Прощу пробачення: на ширість - ширість.

Надсилаю Вам при цьому копію петиції з 10.III.[19]47 членів Ганноверського церковного управління. В ширості їх у мене нема підстав сумніватися. Але чомусь нема розуміння їх, і нема порозуміння. Останній Собор, як я чую, лише загрозив людям, але не заспокоїв їх.

На все добре. Дай, Боже, витримати. Прощу ваших молитов за мене, грішного. З пошаною Вас[иль] Дубровський

P.S. Прощу писати мені лише на адр[есу], що на...

(Автограф. У лівому верхньому куті першої сторінки листа проставлено штампелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 22.VI.(19)47 р.», а у правому верхньому куті його рукою написано: «Відписав 23.VI.1947». Підкреслені слова є підкресленими олівцем рукою митрополита Іларіона).

№ 10

1947, червня 20. - Корнберг (Гессен, Західна Німеччина).

«20.VI.1947.

Ваше Високопреосвященство!

Вчора я переїхав з усією нашою герсфельдською українською групою до Conberg'у. Нову свою адресу подаю на звороті. Краще ж писати мені все ж таки на ту франкфуртську адресу, що я її написав на конверті свого листа до Вас, що його я надіслав Вам 18.VI.[19]47 з Франкфурту. Небезпека перевозки нашої групи до російського табору в Monchenhof, очевидно, минула, хоч, загальне наше становище залишається без змін. Я клопочуся про дозвіл приїхати з [аном] І.Гарашенко до Вас - одвідати; на декілька днів. Особисте побачення вважаю конечно потрібним. Чи дозволите Ви до Вас завітати?

З правдивою пошаною В.Дубровський».

(Автограф. Листа написано на німецькій поштової картці. Адреса отримувача: «Dr.Iarion Metropolit-Archereque Lausanne, Av.Vallombreuse 2 Bethanie, Suisse». Зворотня адреса: «Prof. W. Dubrowskyj, Cornberg b. Bebra Gr. Hessen. Ukrain[ische] Lager, Ruswelstr.15. Occup.Zone U.S.A. Deutschland. Ukrainian». Нижче цієї адреси написано рукою митрополита Іларіона: «Відписав 26. VI. 1947»).

№ 11

1947, червня 22. - Корнберг(?).

«22.VI.1947

Ваше Високопреосвященство,

Дорогий Владико!

Надсилаю Вам при цьому для відому копію Меморандуму, що його подали наші громадяни на минулий Собор єпископів УАПЦ. Наскільки мені відомо, Собор єпископів виніс гостру постанову з приводу цього Меморандуму, загрожуючи відлученням від Церкви тих, хто його підписав.

Я надіслав Вам 18.VI листа з Франкфурту, додавши в ньому копію Ганноверського Меморандуму членів Єпархіяльного правління, що його вже кілька місяців тому розв'язав митр[ополиц] Полікарп. Намагався я тому листі, наскільки міг, дати відповідь на Вашого останнього листа. Визнаюся, що не все в Ваших листах я спроможний зрозуміти певною мірою, бо не обізнаний в справах церковних за попередні роки. Єдине тільки можу ще раз ствердити, що Ваш авторитет і пошана до Вас серед нової української еміграції стоять дуже високо. Ви і Ваша праця потрібні для нашого народу

і нашої Церкви. Бажаю Вам здоров'я, сил і бадьорости. Дай, Боже, витримати! Прошу Вас молитися за мене.

З правдивою до Вас пошаною Вас[иль] Дубровський
P.S. Прошу Вас писати мені на франкфуртську адресу».

(Автограф. У верхньому лівому куті проставлено штампелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 1 JUL 1947 р.»).

№ 12

1947, липня 5.

«5. VII. [19]47

Ваше Високопреосвященство,
дорогий Владико!

Підтверджую одержання Вашої листівки з 26.VI і красенько дякую за Вашу ласкаву відповідь на мої бажання. Вашу доброту я ніколи не забуду, а за неї благословить Вас Господь.

Тільки що я повернувся зі з'їзду українських науковців, що відбувся в Ульмі. Зібралось біля 200 чоловіка, гомоніли про поважні та неповажні речі, ухвалили резолюції, обрали Управу Спілки науковців, до якої потрапив і я. Але слухати все це і беручи в ньому участь, я дивувався лише одному: чому при таких тяжких наших зусиллях ми завжди маємо такі малі реальні наслідки? Чи нас все ще сковують сторонні сили, чи нема ще вільного і точно керованого руху в наших власних членах? Скорше останнє. Мене дивувала схильність багатьох, особливо з старої еміграції, до цілком зайвих сварок і нерішучість виявляти власну українську суверенну думку і волю. Як кам'яна чорна брила висить над свідомістю багатьох лейтмотив одного чехівського героя: «А як би чого-небудь не трапилося?»

Якщо ж ми боїмося висловлювати наші погляди і побажання, то як ми можемо будувати власну вільну державу? При такому ставленні нашому власному (інтелегентському), маси перестають чекати «доки пани надумаются» і починають діяти самі. І тоді получається «бунт черні - бессмысленный и беспощадный». Тоді получаються розрухи бандервстуючої молоді, одірвалася від своїх галицьких батьків і діє всупереч і на шкоду їм. «І помішав Господь язик робітників», - знову повторюється в нашому середовищі безсмертна воля Божого Промислу.

Сподіваюся в ближчому часі надіслати Вам свою брошуру «Україна і Крим в історичних взаєминах», що її прошу не дуже ляяти за силу друкарських помилок і своєрідність змісту. Писав, як міг і як думалося ще 18 років тому. Тепер нема умов писати що-небудь ґрунтовне, фахове, - живемо в невеличкому містечку: навкруги ліси, гори, а над нами - небо. Мій же весь дорібок за чверть століття - основно монографія «Гетьманство Данила Апостола» та інші праці в рукописах - все це залишилося вдома і напевно вже або загнуло від руїни або поховано навіки в архівах московського приказа тасмних і сискних справ. Одна моя розвідка - «Богдан Хмельницький і Туреччина», що її мало друкувати Наукове Т[овариство] в Празі, але не встигло це зробити через обставини, - зберіглася, як мене недавно повідомили. Тепер тішуся надією роздобути її звідти сюди, щоб урухомити друком. Тим часом задовольняюся друкуванням дрібних заміток і оповідань в нашій тутешній і заокеанській пресі (переважно під псевдонімами). Дух бодр - плоть же немощна.

На все добре. Дай, Боже, витримати!

Прошу згадувати нашу громаду в Ваших молитвах.

З правдивою до Вас пошаною
Василь Дубровський.»

(Автограф. На початку першої сторінки листа проставлено штампелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 21 JUL 1947 р.»).

№ 13

1947, липня 25.

«25. VII. [19]47

Ваше Високопреосвященство, дорогий Владико!

Надсилаю вам при цьому свою працю «Україна і Крим» вдруге, бо за першим разом мені бандероль завернули. Прошу Вас повідомити мене про одержання цієї брошури і

про Ваші зауваження щодо неї.

Сердечно дякую за ваші втішні листи з 26.VI і 23.VI, що справили на мене, особливо Ваш дружній і теплий лист з 23.VI, вплив цілющого бальзаму. Мені і всім нашим громадянам було «надзвичайно важливо» й приємно узнати, що ви духовно і морально з нами, що ви не одкидаєте і не презираєте всіми гнаних «східняків», тобто нову українську еміграцію, що її дехто староемігрантів зневажливо і вороже найменує «советчиками». Хоч загально відомо, що нема людей більше нездолених советами і найбільше ворожих до советів, ніж ці «східняки». Можливо, що пережиті страждання, моральні і фізичні, а також напруження нашої душі в 1921 р., раніше і пізніше, протягом чверті століття, поклали на нас такий своєрідний відбиток, що він впадає в очі західнім українцям і старій еміграції і не подобається їм. Але це не наша вина, а скорше - наше нещастя. Просимо зрозуміти нас.

Я прочитав своїй дружині Ваше звернення до неї. Вона була ним зворушена і просила передати Вам її щире подяку прохання не забувати її з дітьми в Вашим молитвах перед Господом.

На все добре. Дай, Боже, витримати!

З правдивою пошаною Вас[иль] Дубровський

(Автограф. У верхньому лівому куті першої сторінки листа проставлено штемпелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 4 АООТ 1947 р.» і написано його рукою: «Відписав 5.VIII.[19]47»).

№ 14

1947, серпня 24.

«24. VIII.[19]47

Ваше Високопреосвященство, дорогий Владико!

Надсилаю Вам при цьому:

1) № 2 «Вістей Герсфельдської парафії УАПЦ» і

2) «Хочемо одного - бути вільними!»

Сподіваюся, що ці матеріали дістануться до Ваших рук ще перед Вашим від'їздом за океан. Прошу використати ці матеріали в той спосіб, як знайдете це за найдоцільніше. Те, що написано в короткій історії нашої емігрантської групи, - це є одна краплина з океану горя, що доводиться в першу чергу і найбільше переживати українцям - «східнякам». Прошу Вас якнайширше розголосити світові правду про те, що переживали наші громадяни під большевиками, під німцями, під час війни і після неї.

Побажання Ваші, висловлені в листі з 5. VIII, що його я недавно одержав, - виконаю, як пишете.

Бажаю Вам щасливої подорожі, здоров'я і сил! Те, що Ви, переїхавши за океан, зможете подати всім нам звідти руку допомоги, це наповнює моє серце надією і радістю. Нація вірить в Вашу мудрість, добротність і патріотизм.

На все добре. Дай, Боже, витримати!

З пошаною до Вас Вас[иль] Дубровський».

(Автограф. У верхньому лівому куті першої сторінки листа рукою митрополита Іларіона написано: «отримав і відписав 27. VIII. 1947». Речення: «Нація вірить...» підкреслене олівцем рукою митрополита Іларіона).

№ 15

1947, серпня 28.

«28. VIII.[19]47

Ваше Високопреосвященство, Дорогий Владико!

Надсилаю Вам при цьому свою брошуру «СССР як федерація». Сподіваюся, що Ви одержите її ще перед своїм виїздом за океан. Щиро бажаю Вам приємної подорожі і добрих успіхів на новому місці життя.

У нас діла церковні поступають нерадісно. Останній комунікат Св. Синоду єпископів з 9 серпня 1947 (додаю при цьому текст його) засвідчив і скріпив небажання ієрархії прийняти до уваги кров мучеників УАПЦ 1921 р. і набуті вже традиції емігрантів з Великої України. Розкол, цим актом викликаний, є дуже негативне явище нашої сучасності. Хіба можна викреслити з книги життя і пам'яті громадян те величне, страшне, дивне й містерійне, що відбулося в 1921 році? Мені, інтелігенту-маловіру,

скептику (таке було наше покоління), і то здається це неможливим. А як же думає щиро й дуже віруючий автокефаліст? В нерозумінні того, що є якась незбагненна підкладка. Чи насправді недолік світогляду, вузькість поглядів чи якийсь руйнінський сторонній вплив?

Надіюся, що Ви все це краще за мене знаєте, розумієте правдиві методи патріотичного єднання в вірі і вступлення на порятунок УАПЦ? Взиваю до Вас. Дай, Боже, витримати! З правдивою пошаною. В. Дубровський».

(Автограф. У верхньому лівому куті першої сторінки листа написано рукою митрополита Іларіона: «Отримав 2. IX. Відписав 3. IX»).

№ 16

1947, листопада 8.

«8. XI. [19]47

Ваше Високопреосвященство,
дорогий Владико!

У мого доброго приятеля п[ана] інж[енера] Пастернака мав я приємність побачити сповіщення про Вашу Богослужбу у Вінніпегському Соборі у врочистий день Божої Матері Холмської. Дуже радий, що Ви, нарешті, знову серед нас нашого народу, а не в самотності, хоч і в чудовій Швейцарії. Бажаю Вам доброго здоров'я, сил і успіху в Вашій далій патріотичній Архипастирській праці на ниві Божій для щастя нашої людності. Будіть сплячих, бо страшні часи переживаємо! Ті, що бачили за залізною завісою найстрашніше, найгостріше це відчувають.

Тих, що Вас щиро шанують, наших громадян схвилювала замітка, що надрукована в газеті «Наше життя» ч. 38, що в ній підтверджується в зв'язку з Вашим переїздом до Канади дослівно таке: «Сприяли його переїздові канадійські православні з Вінніпегу, прихильники большевицької Москви (Василь Свистун і інші). Свистун намагався вплинути на митрополита Іларіона, щоб поїхав на Україну. Тепер плянують прихильники московського патріархату підсилити свою позицію через митр[ополита] Іларіона. Советофіл Свистун, що сприяв переїздові митр[ополита] Іларіона в Канаду, мав розмову з Мануїльським у справі ширяння впливу московського патріарха в Америці. Неясно, чому митрополит Іларіон прийняв пропозицію переїхати в Канаду від православної парафії, що визнає московського патріарха?..». В цій замітці явна чиясь тенденція. Хоч і ніяково мені писати про цю неприємну газетну вихватку, але вона сіє сумнів поміж громадянами. Дуже прошу Вас я і мої друзі пояснити нам те, що нам потрібно й доцільно знати з цього приводу. Пробачте мені за цю одвертість, але Ви колись в одному з своїх листів запрошували мене писати Вам одверто про наші болі й сумніви тощо. Те, що написане в цій замітці, ніяк не в'яжеться з нашим ідеальним образом українського патріота д-ра І. Огієнка. Неймовірно. Якщо це є недобросовісна інтрига, то чи не треба її спростувати належним способом? Чим ми могли б допомогти Вам для захисту Вашого високо чесного імені?

Друге діло, що про нього я вважаю своїм моральним обов'язком написати Вам, - це наші сучасні відносини з митр[ополитом] Полікарпом і очолюваним ним духовництвом. Не описуючи докладно всіх перипетій клопіт нашого громадянства порозумітися з ними, не було в цьому ділі успіха. Спочатку, в травні цього року Собор єпископів ухвалив пересвятити арх[ієпископа] Ів[ана] Теодоровича, а ось тепер в жовтні ухвалили відлучення єп[ископа] Григорія, 7-х священників і декількох громадян, в тому числі й мене. Отож, починаю на собі відчувати те, на що Ви скажилися мені в декількох Ваших листах. Знаючи добре настрої наших громадян, я аж ніяк не бачу від цього проголошення жодної користі ні для Укр[аїнської] Церкви, ні для української нації в цілому. Очевидно, замість дружнього порозуміння, від цього смута розуму й серцець українських поглибиться. Мимоволі відчувається в цьому якась приреченість нашої української долі, що вміємо сваритися. Чому так? Очевидно, я багато чого ще не знаю - не усвідомлюю прихованої істоти руху подій.

Така архиєрейська нагінка дивно збігається хронологічно з заатакуванням всіх нас «східняків» і мене в тому числі особисто з боку староємігрантських кіл УНР, що виємігрували одночасно з нами з Польщі. Беззастережне визнання з нашого боку державного центру УНР наразилося на таке зневажливе й вороже ставлення до нас, для якого важко уявити собі навіть будь-які розсудливі причини. В чому діло? Невже при

такому підході можна відбудувати Українську Національну Державу й Церкву? Не розумію. Якщо можете пояснити мені сенс всього того, що робиться, й порадити, то дуже прошу Вас про це.

Надіюся, що Ваше давнє добре ставлення до мене не зміниться від всього того, що діється навкруги і що перебороти щирим словом не бачу в собі досить сили й уміння.

На все добре. Дай, Боже, витримати!

З правдивою до Вас пошаною

Вас[иль] Дубровський».

(Автограф. На початку листа, у верхньому лівому куті його першої сторінки, проставлено штемпелем і написано рукою митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано і відписано] 8/ХІІ[19]47 р.»).

№ 17

1947(?), грудень(?).

«Ваше Високопреосвященство,

Дорогий Владико!

Вітаю Вас з Новим Роком і в ці святкові дні Різдва Христова бажаю Вам доброго здоров'я, сил, щастя й успіхів у патріотичних ділах Ваших!

Я давно не писав Вам, за що прошу Вас ласкаво мені пробачити. Була така причина, про яку я хотів Вам написати. Багато разів брався я за перо, але не міг писати, бо відчував, що потрібний деякий час для заспокоєння тої душевної рани, що я зазнав був. Визнаю, що, нарешті, треба висповідатися, щоб був спокій на серці і щоб Ви не могли подумати про причину моєї мовчанки не те і не так, як є в дійсності.

В першій половині минулого року в «Слові Істини» (за надсилку якого я Вам дуже і дуже вдячний, а так само й за надсилку інших важних вельми цікавих і корисних творів і видань), я прочитав не раз статті, гостро спрямовані проти Української Автокефальної Православної Церкви (Київської, Соборноправної). Ви знаєте, що я не належав і тоді по молодості літ не міг належати до активних членів УАПЦ. Будувало її старше покоління. Але я бачив, як ця наша свята й благодатна Церква волею Промислу й надхненням піднесенням віри нашого народу зростала й світилася. Це я бачив у Чернігові, у Києві й у Харкові. Розмовляв з деякими діячами цієї Церкви. Дивувався їхній самопожертві. Потім настали чорні роки погроми більшовиками нашої Церкви й всього українського життя.

Пізніше, вже тут, на еміграції, коли ієрархія Синодальної УАПЦ знову, як колись москалі, поставила під сумнів канонічність нашої УАПЦ, я не міг піти за Синодальною ієрархією в цьому, тобто, приймати святу назву УАПЦ, і одночасно заплямувати її єство, і фактично зліквідувати її в підступний спосіб. Тому я залишився з тими, хто будував цю нашу Церкву, був гнаний за неї й безкомпромісово вірив в неї. Особливо мене зворушувала постать старого Івана Степановича Гаращенко (тепер о. Іван), який вийшов з надр нашого народу, був бідняком-сиротиною, став купцем-мільйонщиком, жертвував свої кошти без обмеження сум, свої сили, своє життя для українського відродження, а насамперед на Українську Церкву, воістину роздав своє добро нищим і пішов за Христом, зазнав за це гоніння, був ув'язненим в концтаборах, і не впав духом. Це його, Гаращенко, один з гордих синодальних ієрархів вигнав, як «сапожника». Чого вартий після цього цей ієрарх? Це йому арх[ієпископ] Йосип Сліпий сказав: «Так ви хочете, щоб Українська Церква була насправді автокефальною? Це коштуватиме Вам моря крові!..» Зневажити таку людину, плюнути йому в сиву бороду - то неможливо. Принаймні для мене... Я намагався прихилити м[итрополита] Полікарпа до згоди з нашою соборноправною новою еміграцією. І хоч я не був на Ашафенбурбському з'їзді, - але м[итрополит] Полікарп з іншими синодальними ієрархами предали мене анафемі. За що? Напевно, що й самі вони не можуть цього сказати, бо коли я тричі просив листовно Секретаря Синоду о. Платона пояснити мені причини цієї анафемі мені, - він мені нічого не відповів. Я ніде не виступав з критикою цього дивовижного й гореславного факту, бо не хотів поглиблювати суперечки. Перетерпів неправду мовчки.

Можливо, що після цих пояснень ви зможете зрозуміти, як вплинули на мене статті проти Київської УАПЦ(Соборно-Православної), вміщені в «Слові Істини». Я не бажав би це описувати. Так і лунає в тишині оцей голос: «Савле, Савле! За що мене гониш?».

Це й було причиною того, чому я не міг писати Вам, не заспокоївши цього болісного

випадку. Ви знаєте, з якою повагою я ставився і ставлюся до вас, як одного з найвидатніших наших діячів доби визвольних змагань, як одного з чільних наших науковців-просвітителів народу, як до найдостойнішого з українських ієрархів - і тому для мене найприкрішим було побачити, почути, усвідомити й пережити це протиріччя між всенароднім, високим, святим пориванням душ людських до Христа в 1921 і в слідуючі страшні роки та тим засудом на них, що тепер висловлюється за благословінням сина, вождя й Пастира свого народу; не ворога його, а друга його; того, хто мав ба поблагословити цей мужній і самопожертвний акт найліпших представників нашого народу в Св[ятій] Софії Київській? Чому ж таке не сталося?

Я прошу Вас не поставити мені провини цих моїх одвертих, але довірочних слів і вірити, що моя пошана до Вас недмінна. Я думаю, що Ви зрозумієте мене, і тому пишу Вам це. Бажаю Вам всього найкращого. З пошаною.

Вас[иль] Дубровський».

(Автограф.)

№ 18

1948, січня 19.

«19.I.1948.

Ваше Високопреосвященство,

Дорогий Владико!

Щойно сьогодні одержав і прочитав Ваш лист з 8. XII.[19]47 в справі ганебного наклепу, що його було вміщено в газеті «Наше життя». Щиро вдячний Вам за Вашу одверту відповідь і Ваше ласкаве довір'я до мене. Визнаюся, що я спочатку вагався: чи запитати Вас, чи може Вас це може образити і тому стримався? Але, нарешті, прийшов до висновку, що дружня одвертість -то найкращий спосіб, щоб розвіяти будь-які сумніви, непорозуміння або що. Отже, ще раз дякую Вам за те, що Ви написали мені слова правди й цим дали мені знати для того, щоб тут твердо й основно виступити проти цього наклепу.

На поставлені Вами в листі питання ще будемо спеціально писати Вам і я і наші громадяни. Але тут, одразу я мушу і маю право запевнити Вас, що ніхто з відомих мені ашафенбуржців, в тому числі й Ів[ан] Ст[епанович] Гаращенко, на мають жодного відношення до тої замітки в «Наш[ому] житті». Якщо хто-небудь поширює таку опінію, - то це є спосіб розсварити Вас з людьми, які щиро, давно й нелицемірно шанують Вас, як Великого патріота України й Архипастира її православного народу. Прошу Вас повірити мені, що у мене не було жодних мотивів шукання будь-якої вигоди, коли я вперше прийшов до Вас в Криниці, щоб висловити Вам свою щирю пошану; коли я, довідавшись про Вашу адресу в Швейцарії, написав Вам; взагалі, коли я звертаюся до Вас. Я звик Вас шанувати ще з 1917 р., коли вперше я прочитав Ваш курс української мови, а потім нарис історії української культури. І за весь минулий час у мене не було підстав, щоб міняти свою думку. Навпаки. Так само й ті громадяни, що тут зараз зі мною, думають про Вас лише з пошаною й лише добре. Ще будши в Харкові, вони бажали бачити Вас в Києві. На наш жаль, так не сталося в 1941-42 р. Але думаємо, що так буде.

Вашого офіційного спростування в № 96 «Нового Шляху» я ще не маю. На жаль, дуже прошу Вас надіслати мені один примірник цього спростування. Ми надрукуємо й поширимо його тут з метою подолання зла. Прошу Вас надіслати це невідкладно. Може авіа-поштою?

Прошу також писати мені тепер і надсилати друки на мою власну адресу: Frankfurt/Main-Ginnheim, Am Eisernen Schlag, b. Fr. Pahl. Діло в тому, що мій дотеперішній посередник, що одержував і передавав мені кореспонденцію, зголосився гостро по боці митр[ополита] Полікарпа з усіма негативними від того наслідками в ставленні до мене особисто і нас всіх. Тому він схильний був надавати ваги замітці-наклепу в «Нашому Житті». Тому мені стало незручним обтяжувати його посередництвом в кореспонденції, що може повести до небажаних наслідків. А шкода, бо гарний він чоловік і волиняк - патріот до того ж. Отже, прошу тепер писати лише на цю нову адресу.

На все добре. Дай, Боже, витримати! Прошу Ваших молитов за мене, грішного, відлученого.

З правдивою пошаною Вас[иль] Дубровський».

(Автограф. У верхньому правому куті проставлено штемпелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 19 1948 р.» і написано його рукою: «Відписав 19 ЛП[19]48»).

№ 19

1948, до 3 лютого.

«Ваше Високопреосвященство, Дорогий Владико!

Вітаю Вас з Новим Роком і Святом Різдва Христового і бажаю Вам доброго здоров'я, сил і успіхів в патріотичних ділах Ваших.

Надсилаю Вам при цьому примірник «Позиції Нової великоукраїнської організованої громадськості у справі останніх подій в УАПЦеркві». Бажаємо почути Ваші зауваження й поради.

Писав Вам останній раз 9 листопада. 7. XII надіслав Вам 2 примірники брошури «Хочемо одного - бути вільними». 22. XII надіслав Вам журнал «Православний Українець» за жовтень-листопад ц[ього] р[оку]. Чи одержали все це?

Всього доброго. Дай, Боже, витримати!

З пошаною до Вас

Вас[иль] Дубровський».

(Автограф. На початку листа рукою митрополита Іларіона написано: «Відписав 3. П. [19]48»).

№ 20

1948, лютого 5.

«5. П. [19]48.

Ваше Високопреосвященство, дорогий Владико!

Надсилаю Вам при цьому сторінку газети «Неділя» ч. 109 з 1. П. [19]48, де надруковано Ваше спростовання.

Вірю, що Правда переможе і наклепники будуть несповідимими шляхами покарані Промислом по заслугах їх.

Мені нашіптують, що Ви змінилися в своєму раніш добромому ставленні до мене - на гірше. Не надаю цьому віри. Шанував Вас під час Вашої самотності, не бачу підстав бути інакшим до Вас і тоді, коли Ви вступили на широкий, але тернистий шлях.

На все добре. Дай, Боже, витримати!

Прошу Ваших молитов за мене, грішного.

З правдивою пошаною

Вас[иль] Дубровський».

(Автограф. У верхньому правому куті листа проставлено штемпелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 13 MARS 1948 р.»).

№ 21

1948, лютого 7.

«7. П. [19]48

Ваше Високопреосвященство,

Дорогий Владико!

Щойно мені передали пакет з надісланими Вами мені Різдвяними матеріалами. Щиро дякую. Ваше Різдвяне послання не тільки блискуче з літературно-стилістичного боку й щодо зовнішнього художнього оформлення, воно - а це найголовніше! - глибоко правдиве і зворушливе за змістом. Вічні слова Спасителя Ви має(те) дар переказати так свіжо, переконливо, по-новому, що вони знову й знову хвилюють кожного читача. Всі ці надіслані Вами матеріали я роздам нашим громадянам, що шанують Вас несуетно і нелицемірно.

Одночасно з цим листом надсилаю Вам ч. 2-3 газети «На чужині» з 17.І.1948 р., де вміщено статтю п[ана] д[окто]р[а] Нееофіта Кибалюка «Слово істини про «Слово істини» (ст. 6-7). Автор цієї статті є одним з соредакторів газети «Наше життя», відаючи там зокрема інформацією в справах церковних. Цей автор є за походженням і за місцем проживання - волиняк, і тому його аж ніяк не можна вважати належним до нашого громадянства - нової великоукраїнської еміграції. Він має свої погляди на українську справу й на діла Православної Церкви. В церковному житті УАПЦ митр[ополита]

Липківського він участі не брав і, наскільки мені відомо, й не бере. І наворот, ніхто з нашого громадянства не бере участі в редакції «Нашого життя» й «На чужині». Тому Ваше припущення, що хтось з православних УАПЦ митр[ополита] Липківського є причасний до вміщеної колись замітки про Вас в «Нашому житті», не відповідає істині. З надісланої же при цьому статті д[окто]ра Н. Кибалюка можете бачити істину. Але пишу Вам не для того, щоб підбурити Вас проти автора згаданої статті, а лише для того, щоб Ви не мали неоправданого гніву проти кого-небудь з нашої громади або підозри. Згаданого автора Ви напевно знаєте довше, більше і краще, ніж ми, що зустрілися з ним лише тут, на чужині, два-три роки тому. Нам тяжко, просто неможливо, по необізнаності, вводити в оцінку причин, що спонукують згаданого автора виступати з такими полемічними статтями.

Я ж з своєї пам'яті можу підтвердити, що взимку 1941-42 рр. ми, завмираючи від голоду й холоду в напівобложеному Харкові, чекали і сподівалися Вашого приїзду на Київську митрополітанську катедру. Ваші рішення в цій справі, що сталися тоді, ми сприйняли як факт, що стався з причин для нас невідомих і цілком поза нашим будь-яким впливом. Тому твердження автора статті, що «не було бажання народу» бачити Вас митрополитом Київським, розбігається з дійсністю, принаймні щодо думок нашого громадянства на Лівобережжі.

Щойно одержав я також той № «Нового Шляху», де надруковано Ваше спростування. Одночасно з тим воно опубліковано й в «Неділі» (цей № «Неділі» я надіслав Вам пару днів тому). Якщо у Вас є окремі відбитки цього спростування, то прошу Вас надіслати мені для роздачі серед нашого громадянства.

За останній час я зазнав також цілої низки інсинуацій і наклепів, неправда яких тільки вже дивує мене. Обурюватися я вже втомився. Думаю, що правда нарешті переможе всі паскудства людей злої волі.

Прощу Вас не забувати мене й усіх нас, скитальців, особливо новоемігрантів - придніпрянців, Вашими молитвами й добрим словом втіхи.

На все добре: Дай, Боже, витримати!

З правдивою до Вас пошаною

Вас[иль] Дубровський».

(Автограф. У верхньому правому куті першої сторінки листа проставлено штампелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 15 MARS 1948 р.»).

№ 22

1948, лютого 18.

«18.ІІ.1948

Ваше Високопреосвященство,

Дорогий Владико!

Ви пишете в листі з 3. ІІ.[19]48, що Вам пишуть, що різні наклепи на Вас, а в тому й наклеп, уміщений в «Наше Життя» походять з кіл УАПЦ (Київської).

Ще й ще раз пишу Вам, що така вістка є неправдивою. Я Вам надіслав вже той номер газети «На чужині», де вміщено статтю «Слово істини про «Слово істини». З цієї статті Ви можете бачити звідки йде наклеп проти Вас. Майже одночасно з цим я надіслав Вам той № «Неділі», де надрукована Ваше спростування. Чи одержали це?

Тепер, при цьому листі, посылаю Вам копію нашої вимоги до п. п. редакторів газети «Наше життя», щоб вони передрукували в цій газеті Ваше спростування «Нового Життя». Чи послухається нас редакція «Нашого життя», - то побачимо.

Але це ще один доказ для Вас - не вірити баламутним чуткам і злим обвинуваченням, що нині щедро сиплюється на всіх нас. Правду не завжди буває можливо встановити швидко, одразу. Але вірю: вона перемагає в кінці. Треба тільки довір'я й терпіння. Майже одночасно з оцим листом надіслав вам бандеролею «Криницю» - календар на 1948 р. Там є й мої замітки.

Прощу й Вас не забувати мене при надсилці Ваших нових творів і видань. Чи не вважали б ви за доцільне перевидати вашу «Історію української культури»? Це дуже цінна і потрібна книжка, що відогравала велику роллю у вихованні української молоді. На все добре. Дай, Боже, витримати!

З пошаною Вас[иль] Дубровський.

*(Автограф. У верхньому правому куті першої сторінки листа проставлено штампелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 30 MARS 1948 р.» і написано його рукою: «Відписав 31 /III [19]48»).*⁶

№ 23

1948, березня 8.

«8. III. [19]48

Ваше Високопреосвященство,

Дорогий Владико!

Дякую за Ваші брошури «Бережімо все своє рідне» і «Приєднання Церкви Української до Московської», а особливо за ч. 3 часопису «Слово істини».

Ваша промова в соборі «Не можу мовчати!» справді зворушує серця. Я не міг не хвилюватися, читаючи їх. Наступний після мене читач - наш громадянин п[ан] Я. Задерей - також казав про те надзвичайне вражіння, яке справило на нього це Ваше казання. Ви, дорогий Владико, робите ту добру місію на захист українських скитальців, якої ми просили від Вас і тепер з радістю та вдячністю переконалися, що Ви її робите. Щиро дякую Вам від себе і від всіх тих українців з нової еміграції, що живуть вкупі зі мною, що знайомляться від мене з Вашими новими творами і діяльністю. Люди кажуть: «В митрополиті Іларіоні видно нашого державного мужа!» Так світло правди перемагає наклепи.

Прохання до Вас: згадайте й за основне багатомільйонове населення Матери Нашої України, що його тепер виселяється, виснажується й викатовується. Що робити, щоб припинити акцію большевиків, спрямовану на те, щоб мати «Україну без українців»? Які можна знайти морально-політичні методи впливу, щоб припинити це, - доки ще не діють інші методи? Роки такого тотального систематичного винародовлення України можуть довести до великого спустошення її. Руїна ХХ ст. може бути фатальнішою за руїну ХVІІ ст. Що робити? Вам там видніше, Владико. Піднесіть голос на порятунок населення України! Може можлива християнська благодійна місія туди! Дай, Боже, витримати!

З пошаною В. Дубровський».

(Автограф. У верхньому правому куті першої сторінки листа проставлено штампелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 12 AVR. 1948 р.»).

№ 24

1948, квітня 7.

«7.IV.[19]48.

Ваше високопреосвященство, Дорогий владико!

Відповідаю на Вашого листа з 31.III.[19]48. Справді, наклепи сиплються так, ніби їх хтось аранжує, спеціально замовляючи й організовуючи. Надсилаю Вам при цьому ч. 6 (21) «Комаря» з 15.III.[19]48, де також вміщено замітку, образливу за задумом, змістом і формою. Це вперше я бачу, щоб юмористичний часопис (не в большевицькій дійсності!) так трактував духовну особу по той бік залізної заслони таке явище було б нормальним. Але ж цього «Комаря» видають ОУН-мельниківці! Єдине напрошується пояснення цього явища - те, що з весни минулого року мельниківець - старий емігрант Коваленко став начальником канцелярії митр[ополита] Полікарпа. Можливо, що є зв'язки між цими двома фактами. Якщо так, то це свідчило б, що мельниківці опановують УПЦ 1942 р. для проведення своїх політичних завдань, поборюючи все те, що не є їхнім, притім поборюючи за газлом: мета виправдовує заходи.

Проте, владико, не треба впадати від цього в розпач і думати про відхід від тієї ниви, на якій ви працюєте вже багато років для добра нашого народу. Ви цього не можете робити, бо наша нація не може бути покинутою її провідниками в найтяжчі роки її існування. Прошу Вас мати мужність стояти в репрезентації нашого народу й захисту його, не зважаючи ні на що, непохитно, до кінця. В кінцевому рахунку правда переможе.

Я почув, що в Канаді вийшла з друку брошура п. Свистуна «Криза православної церкви». Дуже Вас прошу надіслати мені цю брошуру на адресу, що зазначена на конверті цього листа. Взагалі ця адреса є зручніша для листування.

Копію того ганебного листа еп[ископа] Мст[ислава], що Ви просите надіслати, надішлю

Вам, як тільки дістану з числа тих, що їх поширюють ворожі люди тут, на еміграції.

На все добре. Дай, Боже, витримати!

З пошаною Вас[иль] Дубровський.

P.S. Останнього листа надіслав вам 23.III.[19]48. Чи одержали його? Прошу відповідати.»

(Автограф. У верхньому правому куті першої сторінки листа проставлено штемпелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 13 МАІ 1948 р.» і дописано його рукою: «Відп[овіє]»).

№ 25

1948, квітня 10.

«10.IV.1948

Ваше Високопреосвященство,

Дорогий Владико!

Прочитав ч. 4 «Слова Істини». Щиро дякую. Чомусь завжди читання цього часопису хвилює. Це більше, ніж просто - цікавить! В цьому часописі чується пульс життя й добру волю до народолюбної акції. Це все! Жодної неплідної абстракції, жодного замасковано-групового політиканства! Все одверто й правдиво з крайньою різкістю повідомлення, - хай це комусь і не подобається! Дбайте за весь наш нарід, а не тільки про своїх соумишленників! Це великий, тому й тяжкий, правдивий, тому й ненависний для людей той шлях! Щастя Вам, Боже, на ньому! З трьох чеснот, що їх прагне бачити від своїх духовних провідників наш нарід - благовістя, добродійство й подвиги, - Ви виконуете перше вашим твердим, мужнім високоідейним словом, друге - Вашою широко задуманою допомоговою акцією, третє - Вашим невиспним подвигом праці на ниві рідної української науки. Це так. Це для всіх ясно, хто має чисту свідомість і не має упередження до вас. Подав би лише дві поради, що впливають з моїх спостережень за реакцією наших громадян при читанні «Слова Істини» (цей часопис я передаю для читання й далі), а саме: 1) акцентування потреби рятування української інтелігенції - правдиве саме по собі - зустрічає запитання селян: а як же з селянами? Треба мати на увазі, що нова українська еміграція складається в значній частині з селян. Тепер селяни наші не такі, як були перед 1917 р., - підросли, усвідомилися, знають свою силу й ціну в нації. Тому не можна їх упосліджувати ні на ділі, ні в слові, тим більше друкованому. Політичні циніки за варшавської староемігрантської укр[аїнської] колонії казали в 1945 р., коли ми втікали від большевиків з Тюрінгії: «Треба вирятувати «Державний центр», - а оstarбайтерів той хоч і большевики позабирають! Бидло завжди знайдеться!». Вони невеличкою купкою переїхали, кинувши людей напризволяще (!), до Бад Кісінгену і дбали лише про те, щоб не допустити туди «простого народу», бо це для них було б неприємно й небезпечно. Ми ж спрямувалися до Герсфельду, спрямували туди й рух тисяч втікачів, підняли над герсфельдським табором наш український прапір, дбали по мірі сил за втікачів і прийняли советські репатріаційні атаки на нас одвертим боем (див. брошуру - «Хочемо одного - бути вільними!»). Отже, прошу Вас сказати слово й на захист нашого багатостраждального селянства. Потрібна в «Сл[ові] Істини» спеціальна стаття ваша про плян і заходи для підтримки наших селян морально й матеріально й для правного захисту їх. Число «Сл[ова] Істини» з цією вашою статтею прошу надіслати мені в більшій кількості примірників, щоб поширити його серед тих, хто знає і ще не знає вас. 2) Всіх, хто хвалить Вас в статтях в «Сл[ові] Істини», намовте не робити це надто прямолінійно й надто часто. Це непотрібно. Добрі діла й високі думки ваші самі говорять за себе. Навмисне вихвалання - хоч воно і цілком підставне й правдиве - затьмарює світ вашої чудової постаті й дає привід різним злозичникам інтриганам насміхатися й ганьбити вас в пресі й поза пресою. А це - непотрібне, небажане, боляче чути й читати. Отже прошу Вас і про це. Прошу зрозуміти добрий намір цих моїх порад. Прошу зрозуміти мене правдиво, - так, як пишу, прямо. Вашу брошуру «Приєднання Церкви Укр[аїнської] до Церкви Московської» передав для читання Св. отцю Гаращенку, який нелицемерно шанує вас. А те, що він відданий своїй «неканонічній» УАПЦ, для якої він пожертвував все своє життя, сили і думки (не кажу вже - весь свій чималий дорібок!), за який відбув довгорічну каторгу на півночі, - той хай це не одштовхує від нього ваше добре слово й вашу благословляючу десницю. Прошу вас вірити людям доброї волі й хисту, а не вірити людям наклепів та інсинуацій!

Чув, що вийшла брошура В. Свистуна «Криза Правосл[авної] Церкви». Прошу Вас, якщо можете, її надіслати. На все добре. Дай, Боже, витримати! З пошаною до Вас Вас[иль] Дубровський.

(Автограф. У верхньому лівому куті першої сторінки листа проставлено штампелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 30 МАІ 1948 р.»).

№ 26

1948, травня 22.

«22.V.1948.

Ваше Високопреосвященство, дорогий Владико!

19.V. я надіслав Вам листа, а ось вчора одержав Вашого листа з 14.V., що на нього ніні відповідаю. Я певний в тому, що щира, ідейна праця завжди переможе брехні, інтриги, заздрощі, інсинуації, хоч би шлях був і довгий до цього й тернистий. У вогні часу жмухт згорає, а заради правди перетворюється в вічний дорогоцінний злиток неглінного скарбу. Нарід в масі своїй, добре бачить, чо́го хто вартий, оцінює свідомо добре й зле, але до часу мовчить, або може шелестить тихо, як трава. Думає. А громадська опінія - то велике діло. Вона вирішить долю злих і добрих. Неминуче вирішить. Закон великих чисел завжди визначає певний шлях. А масова опінія - то є моральний критерій великих чисел.

Дуже вдячний Вам, що ви звільнили мене від обов'язку надсилати вам копію листа арх[ієпископа] Мстислава до мене. Цей лист настільки неправдивий, злий і особисто мені неприємний, що я ніколи його навіть не показував і не читав. Поширення його відбулося способами мені невідомими й від мене незалежними. Ще й хотів би й надалі в будь-якій мірі сприяти поширенню цього документу, для якого зараз не нахожу слів. Найдуться слова для оцінки його потім, може нащадкам.

Дійсно, ще торік, за бажанням нашої переселенчої громади «Вільне життя», я надіслав список переселенчої громади з проханням сприяти переселенню двом особам одночасно: арх[ієпископа] Мстислава й д[окто]ру П. Наєнку (?). Арх[ієпископ] Мстислав був, перед своїм виїздом з Німеччини, єпархіяльним єпископом Грос Гесії, тому наші парафіяни, що приймали його колись у себе в Германії й мали від нього добрі запевнення в опіці, вважали за можливе, - після обрання арх[ієпископа] Мстислава на арх[ієпископа] Канадійського, - просити його п[р]о сприяння перед канадійськими чинниками переселенню громади. Крім відомої Вам відповіді про передачу нашого листа за належністю, громада наша досі не одержала від арх[ієпископа] Мстислава вістки про справжній (?) рух справи й про його заходи в справах допомоги переселенню скитальців. Це не надає втіхи нашим скитальцям.

Я цілком уявляю, що Ви не можете вичерпати горя всієї скитальницької маси. Але чую з різних публікацій, що багато й сердечно ви робите для нашого народу. Тому я й написав Вам 24 квітня прохання допомоги одному нужденному нашому земляку інж[енеру] Оберемку Йосипу, який вже четвертий рік голодує в австрійських Альпах, в селі, на приватці. Йому треба, в першу чергу допомогти харчами. Звідси ми не можемо цього зробити, з Німеччини до Австрії не можна харчів пересилати. Це можна зробити лише з Канади або USA. Адр[еса] інж[енера] Оберемка - St. Veit im Pongan, Grafenhof 15, Oesterreich, Occur. Zone U.S.A. В дальшому треба буде дбати про переселення його туди, де він міг би бути корисним як знавець залізничник (науковець-винахідник). Отже, ще раз прошу вас допомогти цьому знедоленому високоцінному представнику нашої еліти.

Про складання статті для «Слова істини» я вже написав одночасно з цим о. проф. Олександром Попову, якого ви напевно пам'ятаєте.

На все добре. Дай, Боже, витримати! З правдивою до Вас пошаною Вас[иль] Дубровський».

(Автограф. У верхньому правому куті першої сторінки листа проставлено штампелем митрополита Іларіона: «Митрополит Холмський і Підляський. Одержано 24 JUIН 1948 р.» і написано його рукою: «5/VI. Відп[исав]»).

№ 26-а

1948, червня 14. -Лист митрополита Іларіона до В. Дубровського.

«Проф[есор] В. Дубровський.

Високодостойний і Дорогий Пане Професоре!

От уже кілька часу день-у-день отримую од Вас різні цінні видання. Листом цим удруге* складаю Вам і всім іншим жертводавцям свою найщирішу подяку. У той час, коли на мою сиву голову спадає тільки тяжке каміння, бачу, є ще люди, що не забули й про мене, відданого робітника на ниві Господній.

Я бережу частоту Православ'я й переконую інші Церкви, що наша Українська Церква таки Православна. Господь мені допоможе, і настане час, коли до мого голосу прислухаються не тільки чужі, але й свої.

З глибокою до Вас пошаною

+Іларіон, п[окірний] б[огомолець] за в. р. У[країну].

Крім цього, я багато працюю, щоб в'яснити правдиву ідеологію нашої Української Церкви, цебто, щоб стала Вона українською самою душею своєю, а не була нею тільки з назви.

Шукаю твори Тодоса Осьмачки, але, на жаль, не можу їх знайти.

На Ваше ім'я висилаю свої вбогі праці».

(Автограф чернетки. У верхньому правому куті проставлено штемпелем митрополита Іларіона: «14 JUN 1948». Зірочкою відзначено виправлення у тексті: слово «удруге» написано замість закресленого «знову»).

№ 27

1948, вересня 28-жовтня 6.

«28. IX. - 6. X. 1948.

Ваше Високопреосвященство, дорогий Владико!

Відповідаю разом на два Ваші листи: з 25 серпня та 17 вересня. Дякую за кошти, що ви надіслали на пересилку книжок. Приймаю це, як знак вашої доброї волі допомогти мені, як і всім нашим знедоленим втікачам.

Мене дивує і радує Ваша надзвичайна творча енергія, що виявляється навіть в швидкості і активності Вашого листування. Я ніяково признаюся, що не встигаю іноді написати Вам відповідь, як одержую нового листа. Така Ваша добра увага до мене особливо зворушує мене, як світлий контраст до тієї тьми ненависті, якою нагороджують мене тутешні канонічні ієрархи, хоч я всім їм в цілості і кожному зокрема засвідчував належну пошану й не зробив нічого злого. Після того, як торік вони несподівано опублікували мені анатему в пресі, я чотири місяці чекав, що може надішлють мені особисто яке-небудь офіційне повідомлення, яке пояснило б мені причини цієї анатемати. Не дочекавшись, я в лютому 1947 р. попросив листовно Секретаря св. Синоду єп[ископа] Платона надіслати мені копію обвинувачувального акту й копію постанови щодо мене. Не одержавши жодної відповіді, я в травні просив його ще про це вдруге, а в серпні - втретє. Досі не маю ніякої відповіді. Між тим у всіх судах світу, навіть найтяжчим злочинцям, завжди оголошують, в чому їх обвинувачується і присуд також. Я не кажу вже про обов'язок суду принаймні вислухати підсудного, не згадуючи вже про його право самозахисту. Така мовчанка виглядає тим дивнішою, що в травні 1947 р. я був у митр[ополита] Полікарпа прийнятий, ми мирно розмовляли дві години, лобизалися при зустрічі й прощанні, він дав мені своє архипастирське благословіння. Після того ми не зустрічалися, не листувалися, не сперечалися. І раптом - анатема... без пояснення причин. З єп[ископом] Платоном же я бачився всього один раз - пару хвилин, коли він дав мені своє благословіння ... і все.

Жодних підстав, щоб так одмовчуватися, я не бачу. Думаю ж, що сан єп[ископа] Плятона не може позбавляти його звичайного між людьми обов'язку ввічливості. Хіба, що нема у єп[ископа] Платона, що мені відповісти.

Але ж повесні цього року св. Синод закликав анатематсвованих так само в пресі каються! Ось тепер стоїть питання: в чому ж я повинен покаятися? - коли мені навіть не оголошено ні перед присудом, ні після нього, в чому ж мене було обвинувачено!

Що ж я тепер повинен про все це думати?..

У нас, православних українців, нема догмату непогрішимості єпископів. Отже,

навіть чи доцільно уподібнюватися до тих церковних організацій, де такий догмат непогрішності існує. Наш нарід дуже чуйно ставиться до моральної істини кожної провідної людини, незалежно від її титула чи сана...

Коли я був ще семінаристом, то в нашій єпархії був архієпископ В., що мало надавався до ролі християнського ієрарха: він дуже ретельно витискав з усіх підданих гроші, спосіб життя його був настільки світським, що про це просто незручно писати, а казання з амвону церкви були до скандальності фривольні. Він, наприклад, так пояснив одного разу безчисленість милостей Бога: - «Милостей у Бога так багато, як багато фасонів дамських шляпок»... Фрейд напевно пояснив би такий ухил думок архієпископа В. впливом сфери підсвідомості. Це був цілком канонічно висвячений ієрарх. Але таким він був тільки зовнішньо. По суті він ним не був. Ніяким преемником Христових Апостолів така людина не могла бути й не була. Вважати його спадкоємцем Христа й носієм Його благодаті - це було б кошуном над заповітами Спасителя світа. Ніхто таким цього архієпископа і не вважав. Свою оцінку його псевдопастирської діяльності семінаристи виявили в 1913 р. тим, що одного разу дружно й публічно висвистали після його промови в залі семінарії. Після того він жорстоко мстив всім запідозрюваним ним, наказавши священникам допитуватись на сповіді у семінаристів про «вільнодумців» - соучеників.

Не кращим за нього був і ректор нашої семінарії - митрофорний протоієрей С., «подвиги» якого я не наважусь описувати, бо мені б було ніяково писати, а Вам читати. Діяння цих псевдопасторів було не служіння Христу, а чимсь цілком протилежним. Тоді інакше і бути не могло. З того часу, як цар-антихрист Петро I очолив московську церкву, годі було б шукати у всій системі санктпетербурзького Синоду дарів Св[ятого] Духа. Тому ця Синодська Церква й завалилася враз, ледве зникло самодержавство. Нинішній орденосний московський патріарх є слугою сатани, а не Христа. Зовнішня «канонічність» не міняє нічого в суті явищ духа.

Тому цілком натуральним і послідовним був той факт, що після 1917 р. ці синодські «канонічні» ієрархи одмовили відродженому українському народові рукоположити його мову «собачою» і обстоюючи думку, що мова українського народу не гідна для проповіді Євангелія і Служб Божих. Ці «ієрархи» зрадили своєму пастирському обов'язку - служити народові для служби Богові. Але інакше й бути не могло, тому що вони служили не Распятому за нас, а злому князю світа цього.

Отже, дуже добре, що так сталося, що український нарід не одержав собі пасторів від цих злих ієрархів, які самі себе засудили ділами своїми.

В надзвичайних обставинах 1921 р. український нарід сам обрав з свого середовища й висвятив собі на Соборі всеукраїнському православному - пасторів-ієрархів. Адже на Соборі 1921 р. не священники рукоположили єпископів, а віруючі, істино-християнський український нарід через своїх делегатів на Соборі (в тому числі й через священників - членів Собору) надбав собі пасторів добрих.

Це був надзвичайний акт, як були надзвичайними й ніколи не бувалими самі обставини того часу! Аж ніяк не можливо недооцінювати сили й чистоти народної віри. Тоді Україна вже була матеріально підкорена війнством сатанінським, - і ось народні мільйони щирих християн дають духовний бій йому. І виграють цей бій. Треба на це подивитись містерійними очима, щоб зрозуміти сенс того, що сталося. Те, що розповідають учасники всеукраїнського Православного Собору 1921 р. про це надзвичайне явище віри, потрясає серця, настільки це виходить за рямці звичайного, унормованого, канонічного. Ці щирі подвижники знали, на що вони йдуть. І їх потім було розіп'ято в узилищах нечистих сил. Це мученики і хай знайдеться така віруюча людина, яка насмілилася кинути тепер в них каменем!

Так само я не думаю, щоб хто-небудь з тих людей, що тоді взяли на себе подвиг боротьби за Христа проти антихриста і були за це зневажані, цьковані, гнані й ув'язновані, - тепер би відреклись від своїх поглядів і дій. Чому старий Іван Гаращенко, який віддав всі свої сили, життя, все своє чимале майно на боговгодні і патріотичні цілі, - чому він тепер, - після багаторічної каторги від сатаністів, - мав би зректись й зневажити те, що йому дороге, й святе в пам'яті? Я хотів би, щоб ви почули, як Катря Кохно, дівчина - сумівка, взимку цього року боронила УАПЦ - Київську на зібранні в нашому таборі (де 3/4 було католиків), та Катря, батько якої священник УАПЦ, загинув на каторзі,

де був разом з Іваном Гаращенком! Ви побачили б тоді, яка сила віри двигала й двигає нашими українцями з великої України. Гнані навіть галицько-староємігрантською частиною еміграції, ці люди не можуть зректись того, в що вони вірили на рідній Землі і що вони через всі страхоття царства князя світу цього винесли в своїх серцях на еміграцію. Ця віра в свою Київську УАПЦ, є незалежна. І це є свята віра. В ній сила нашого відродження й життя. В порівнянні з цим, що балакає про УАПЦ, наприклад п[ан] Свистун, є жалюгідним і нікчемним пустомовством!

Коли наша парафія в липні ц[ього] р[оку] переїхала до Ганау, то заходилася там споруджувати там церкву. Брати-католики намагалися цьому перешкодити, але це не вдалося. Спокійну впевненість у правді своєї віри й свого діла наших громадян не може похитнути жодна єзуїтська інтрига. Семидесятирічний Іван Гаращенко з іншими громадянами два місяці напружено працювали: пиляли, стругали, латали дах напівзруйнованого бараку, фарбували, приколачували й всяке майстрували. Ніхто їм ні за працю, ні за власні витрати нічого не заплатив, бо нема кому платити. Не чекають вони й подяки, бо роблять те, що вважають себе обов'язком робити. Бо знають, що на унію не підуть ні через Львів, ні через Луцьк. Бо знають, що для українців закон буде давати Київ і ніщо поза Київом. Так ось без грошей і майна без всяких засобів, при опорі ззовні, наша парафія церкви в Ганау спорудила й 19 вересня в ній почалися служби Божі. На освячення цієї церкви з'їхалися «східняки» з усіх околиць.

Хто може кинути каменем в цих людей, сказати, що вони роблять зле діло? Навпаки, роблять добре діло. Безкорисно. Самовіддано. Нікого не проклинають і не переслідують. Їх працю і віру Бог бачить і вознесе їх у свій час. Те ж, що вони не належать тепер до юрисдикції митр. Полікарпа і їже з ним канонічних ієрархів, - то це залежало від цих самих останніх, бо вони в травні 1947 р. зреклися Київської УАПЦ. Цим вони підтвердили, що засвоєння ними імені УАПЦ в 1942 р. і приїзд в Україну не був диктований чистим наміром приєднання до УАПЦ, а чимсь іншим. Вони самі перші зреклися УАПЦ і тих людей, що її складають. Треба ж пам'ятати, що більшість вірних УАПЦ є все ще на каторзі або на засланні в Україні.

Якщо, з погляду узвичайнених старих грецьких канонів, той Собор, що був у 1921 р., був відступленням від «вічних» правил, запроваджених тисячу років тому за бажанням і вказівками візантійських царів і цариць, - то ми сучасники й самовидці цього, патріоти України, повинні були б знайти слова пояснення для чужинців цього надзвичайного акту та обґрунтувати захист прав нашого народу вірити і молитись так, як йому підказав у цей трагічний момент історії Дух Святий у власному сумлінні.

Я можу зрозуміти, коли москалі лають нас «самосвятами», як раніше ляляли «хахлами» абошо. Зле слово ворога - найвища похвала для патріота. Але чи треба, щоб самі українці повторювали чужі лайки на самих себе? Я цього не розумію, вважаю це помилкою.

В ті роки я жив у Чернігові. Але й там я бачив, де наш нарід, де його жива віра, де спочиває благодать Божа. В Спасо-Преображенському соборі була синодальна церква, де служили по-церковнословянському. Там бували одині старенькі молільниці. В Єлецькій церкві була т. зв. «жива церква» - креатура ГПУ, - там було зовсім порожньо (в буквальному сенсі!). Борисоглібський же собор, де служив українською мовою автокефальний єпископ., бував кожної неділі настільки повний людьми - завжди - і старими й малими, - що натовп не вмiщався весь у храмі, а частина його була на площі перед храмом. При такому явищі комуністи й гепоушники від люті казилися, але декілька років нічого не могли поробити, яких репресій і провокацій не вживали. Наскільки вороже ставилися комуністи до УАПЦ, знаю з слів і поведінки тодішнього агітатора Губпарткому Щ. та з висловлювань інших «начальствуючих» осіб. Що УАПЦ була витором духа віри й суверенності українського народа, - вони це знали й тоді боялися необережно зачіпати народну стихію. Це був період НЕПу.

А чим пояснити диво оновлення куполів Св[ятої] Софії в Києві? Цей факт був засвідчений не тільки багатьма самовидцями, а навіть большевицькою пресою! З Москви до Києва тоді було відряджено, як фахівця-дослідника й пропагандиста, якогось проф. Семеновського, який ствердив цей факт і тільки намагався його пояснити особливими атмосферними впливами. Самий факт оновлення куполів не оспорювався навіть войовничими безвірниками. Чи не було це диво наявним знаком милості Божої для Української Церкви? А в цій Св[ятій] Софії тоді правив службу Богу митр[ополит] Василь Липківський, возведений в цей стан вірою, волею й паствою всього віруючого

православного українського народу. ГПУ не сміло деякий час підняти руки свої на митрополита Василя Липківського. Воно примусило самих віруючих, коли в них віра захиталася, детронізувати того митрополита, що одержав свій найвищий духовний сан за волею Божею з рук свого народу, завжди правдивого і безсмертного, а не з рук псевдо-ієрархів, зрадників Христа й запроданців князя світу цього.

Я не брав ні тоді, ні пізніше активної участі в церковному житті, але те, що я бачив, я бачив і те, що я знаю, - я знаю. Ієрархи волинської висвяти 1942 р. мабуть цього не знають, і можливо, що їх духовні очі сліпі й вони в це не вірять. Тому й нарід не прийняв їх так, як сподівалися. В Києві в 1943 р. було всього 2 автокефальних парафії, а старослов'янських два десятки! Чому в Києві (!) було таке парадоксальне становище? Думаю, що тому, що мають не всі канонічні ієрархи вірили в те діло, якому формально служили. Не свята віра спонукала їх їхати до Києва, а чийсь політичний розрахунок; не подвиг служіння своєму народові, а жадоба панування над своїм народом. Мені не хочеться не тільки писати, а навіть згадувати про те, що оповідалося про деяких канонічних ієрархів в Києві і після того. Але я не дозволяв собі казати про них зле, тільки сумував при згадці за такий стан. Було б дуже бажано, щоб Ви, Пастирю добрий, охопили духовним оком своїм те, що діялося в Україні в ці надзвичайні роки, українського відродження, й стали своїм віщим словом на захист права нашого народу вірити й молитися за наказом свого сумління. Старі канони добрі були для свого часу. Грецькі ієрархи - добрі для свого народу. Для українського народу потрібні свої, українські ієрархи й свої, українські канони церковного життя. Я хочу, щоб вас на службу в Св[ятій] Софії Київській благословив Бог і закликав наш нарід. Це головне. Благословіння й співчуття грецьких ієрархів - діло добре, але не основне, не вирішальне. Треба, щоб грецькі ієрархи шанували так само УАПЦ, як ми шануємо інші православні й взагалі християнські церкви світу.

Не можна забувати, що від старої Візантії нас відділяють століття з такими надзвичайними граничними подіями, як Хмельниччина, явлення царя-антихриста й сучасний московський сатанізм.

Я не в силі списати всього того, що думається і що легше було б оповісти в особистій бесіді. Тому переходжу до справ поточних.

Мої пильні розпитування з'ясували мені обставини боротьбу за Київську митрополію в 1941-42 р. в Києві. Тоді восени 1941, запросила Вас переїхати до київської катедри Укр[аїнська] Нац[іональна] Рада, що заснувалася тоді в Києві, як чільна репрезентація українського народу. Ви відповіли своєю згодою на це через спеціально відрядженого вами посланця. Але одразу втрутилися в це діло люди злої волі, що з'явилися тоді в Києві з заходу. Один волиняк (нині вже покійний) і один старий емігрант з Польщі. Вони переконали керівників УНРади в неприпустимості запрошення вас до Києва, натомість порадивши єпископа Луцького, як такого, що ним буде легко керувати з погляду на його особисті якості (мені незручно переказувати якими словами ці якості було характеризовано). Керівники УНРади дали себе перекопати й погодилися на зміну свого рішення й слова. Тоді згаданий старий емігрант поїхав до тодішніх «центрів» і полагодив цю справу з тодішніми володарями теренів України. Вважаю цю інформацію за цілком певну. Таким чином ваше твердження, що вас не допустили до Києва, знаходить тепер своє обґрунтування й конкретизацію.

Ваша думка, що я надрукував «Канони 1921 р.» базується, очевидно на невірній інформації. Надрукувала їх емігрантська Укр[аїнська] Прав[ославна] Церк[овна] Рада (тоді ще група єднання УАПЦ). Я не був тільки технічною силою - коректором, мене попросили виконати цю працю, як письменнішого. Передрук цього важливого історичного документу часів українського Відродження я вважаю дуже потрібним для збереження тих матеріалів, що їх нещадно нищили большевики. Я аж ніяк не соромлюся того, що зробив український нарід в 1921 р. Соромитися вчинків свого народу можна тільки в тому разі, коли вважати його гіршим і дурнішим за інші народи. Інше діло, що можна вважати канони 1921 р. недосконалими, або вже застарілими, або вимушеними через обставини абощо. В такому разі ясно, що наступний Всеукраїнський Православний Собор в Києві відмінить і поліпшить в них все, що потребує змін. До часу ж цього наступного Собору в Києві ніхто з православних українців УАПЦ не має права не визнавати або змінювати ці канони

1921 р. Я не брав жодної участі ні в цьому Соборі 1921 р., ні взагалі в церковному русі тоді, але думаю, що нам треба шанувати обов'язкові для всієї України рішення, що їх ухвалено всеукраїнськими органами в столиці - в Києві. Можливо, що моя думка в цьому розбігається з Вашою, - але сподіваюсь, що ви не будете за це анатематувати мене ні з амвона, ні через пресу.

Прошу вас не друкувати з моїх листів уривків в «Сл[ові] істини», щоб Вам не закинули канонічні єпископи те, що ви листуетесь з анатематованим. Та й взагалі те, що я вам пишу, - це говорю тільки вам, а не для розголошення.

Про ваше бажання, щоб проф. Титаренко й о. Попов написали про запрошення вас до Києва, - я вже переказав їм, але краще, було б, коли б ви особисто їм написали про це, хоч би пару слів. Проф. Титаренко - дуже амбітна людина, і тому форма звертання до нього (безпосередня та посередня та ін.) грає важливу ролю. Щодо о. Попова, то він тепер настільки охляв фізично, що над силу виконує свої найперші обов'язки, майже нічого не пише через якусь судорогу в руках. Але пошана в нього в народі велика, - і серед старих, і серед молоді.

Такий же високоавторитетний є інший свящ[еник] УАПЦ - о. Григорій Антохів. Митр[ополит] Полікарп переслідував його всякими способами. Сумно було чути навіть в Гановерському таборі, де православні українці були об'єднані в парафії о. Гр[игорія] Антохова, митр[ополит] Полікарп заснував другу парафію - «свою» - з іншою церквою, але так само Спасо-Преображенською (!). На храмові свято цього року митр[ополит] Полікарп приїхав на службу Божу в «свою» церкву. Всі католики (!) зустріли його помпезно на таборовій площі, але, звичайно, католики супроводили його тільки до дверей церкви, а там залишилася з митр[ополитом] Полікарпом мала група староємігрантів, волиняків, тощо. В той же час півторатисячний натовп був на службі у о. Гр[игорія] Антохова, а після того була влаштована загальна парафіяльна трапеза. Кажуть, що після цієї демонстрації католиків стало для багатьох ясним те, що раніше не було таким.

Інший повчальний інцидент трапився в серпні ц[ього] Р[оку] в Гайденау, - де як пишуть мені - наслідувачі митр[ополита] Полікарпа повикрадали вночі ікони й іншу церковну утварь, що належала парафії УАПЦ (Київської) та повкидали це все в болото, звідки, вранці віруючим довелося все це рятувати.

Може для вас ясніше, ніж для мене чому всюди католики запекло підтримують митр[ополита] Полікарпа і гноблять вірних УАПЦ (Київської)? Може теж за те, митр[ополит] Полікарп є канонічніший за митр[ополит] Липківського? Або з якихось інших причин?

За новоприслану книжку «На Голготі» щиро вам дякую. Ваша невтомна праця подиву гідна. Я погоджуюся бути підмітачем в Канаді або USA, ніж сидіти ось тут під самою залізною завісою, звідки кожної днини червона лапа може простягнутися по наше життя й душі. Дай, Боже, витримати!

На все добре.

З правдивою до вас пошаною

Вас[иль] Дубровський».

(Автограф. У верхньому лівому куті першої сторінки листа написано рукою митрополита Іларіона: «Відписав 12.XI.[19]48». Ним же підкреслено олівцем ряд фрагментів тексту).

* * *

Коментар:

№ 1

«Теодоровича». Іван Теодорович (1887-1971), єпископ УАПЦ з 1921 р., був призначений для служби в Новому Світі у 1924 р., став єпископом УАЦ в США і Канаді.

№ 2

«Садовському». Михайло Садовський (1887-1967), генерал-хорунжий Армії УНР. Після поразки українських визвольних змагань 1917-1921 рр. емігрував на Захід, після завершення Другої світової війни жив у Німеччині та Франції, з 1952 р. - у Канаді.

№ 6

«Гаращенко». І.С.Гаращенко (помер у 1950 р.) - відомий діяч УАПЦ, був одним з ініціаторів Ашафенбурзького з'їзду 1947 р., після чого був висвячений у священники.

«Пастернака». Мова йде про Євгена Пастернака (1907 -р.см. невід.), випускника Вищої технічно-інженерної школи у Гданську 91934). З 1948 р. - на еміграції в Канаді.

«В.Свистун». Василь Свистун (1893-1964) - громадський діяч, адвокат і публіцист, емігрував до Канади у 1913 р. Здобув певний авторитет завдяки розбудові УПЦ в Канаді, але пізніше перейшов на прокомуністичні позиції.

«Мануїльського». Д. З. Мануїльський (1883-1959) - відомий радянський та комуністичний діяч, у 1928-1943 рр. - секретар виконкому Комінтерну, у 1946-1953 рр. - заступник голови Ради народних міністрів УРСР.

«Єпископа Григорія». Григорій Огійчук (1893-1985)- єпископ УАПЦ, у жовтні 1947 р. очолив УАПЦ (с), у 1950 р. переїхав до США. З 1971 р. - митрополит.

№ 17

«Полікарп». Полікарп (Сікорський) (1875-1953), митрополит УАПЦ (1942-1953).

«Мстислав». Мстислав (Скрипник) (1898-1993), єпископ УАПЦ (1942-1947), на еміграції очолював спочатку православні єпархії в Гессені та Вюртемберзі, потім УАЦ в Канаді (1947-1950) і УПЦ в США (1950-1993), у 1990 р. був обраний першим патріархом відродженої УАПЦ в Україні.

